

Cesare Vasoli: Mitovi i zvijezde

Banić-Pajnić, Erna

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 1980, 6, 240 - 247**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:102357>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-08-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Na svoja 2322 stupca velikog formata Rječnik sadržava veliko blago latinskoga jezika.

Danas kada smo i mi ponovno osjetili da se velik dio kulturnoga blaga naše prošlosti — od onog dokumentarnog do poetskog, znanstvenog i filozofskog — nalazi sadržan u političko-pravnim dokumentima (u našem Saboru do g. 1847 raspravljalo se na latinskom jeziku!), u literarnim djelima, znanstvenim i filozofskim raspravama, ovakav nam je Rječnik potreban kao kruh svagdanji za naša povijesno-znanstvena istraživanja. Izašao je u času kada je njegova potreba postala više nego očita.

Kada bi se »Naprijed« odlučio da izda još i sličan Sencov grčki rječnik pružio bi velik prilog oživljavanju danas već nešto zaboravljene visoke klasične kulture hrvatskoga naroda, a koja vjerojatno i ovom našom radikalnom školskom reformom nije za vazda umrtvljena.

Divkovićev »Rječnik« ne treba napose preporučivati jer je opća znanstvena i kulturna potreba.

Vladimir FILIPOVIĆ

Cesare Vasoli: *MITOVI I ZVIJEZDE (I miti e gli astri, Guida editori, Napoli, Esperienze N. 39 1977)*

Uočavanje i izlučivanje elemenata profetičke i ezoterijske te magijske religioznosti i uloga astrološke i astronomske spekulacije u toku dugotrajne intelektualne krize iz koje će se roditi »nova znanost« dvije su konstante kojima se u svojim istraživanjima bavi Cesare Vasoli, autor, koji poput mnogih povjesničara znanosti i filozofije u posljednjih tridesetak godina upravo magijsko-astrološko-okultnom mišljenju pridaje znatno mjesto u svakom pokušaju rekonstrukcije intelektualne klime onog vremena u kojem se uobličuju zameci »modernog svijeta«.

Cesare Vasoli (sudionik simpozija o Franji Petriću održanog na Cresu 1979. godine) objavio je svoje najznačajnije teze o ovoj temi u vidu članaka u raznim časopisima a djelomično i u svojoj knjizi *Proročanstvo i razum* (Profezia e ragione). U knjizi *Mitovi i zvijezde* ti članci čine jednu organsku cjelinu, koja se sastoji od tri grupe članaka. Tako u prvoj grupi člancima o proroštvu i astrologiji (analiza jednog spisa Antonija od Viterba), o talijanskom autoru Giovanniju Nesi i njegovu mjestu između Do-

nata Acciaiuolija i Girolama Savonarole te o *Danima Ser Lorenza Violija*, nastoji osvijetliti fenomen profetizma u vezi s eshatološkim stavovima, astrološkom koncepcijom, političkim programima i određenom propagandom koja se na to nadovezuje.

Drugu grupu čine članci posvećeni Giuliju Camillu Delminiju, kojemu ovdje pristupa prije svega u vezi s njegovim religioznim iskustvima, a u svjetlu njegova dubokog interesa za hermetičko-kabalističku tradiciju, astrološka vjerovanja i različite ezoterijske doktrine.

Treći dio, napokon, obrađuje povijesnu vezu između jedne kulture toliko bogate magijsko-astrološkim sugestijama, metafizičkim temama platoničkog karaktera i eshatološkim brigama i začecima »nove znanosti«.

Kolikogod se teme što ih obrađuju pojedini dijelovi ove knjige i svi momenti što ih autor pri obradi uzima u obzir činili raznorodni, ipak ih sve povezuje osnovna intencija s kojom je pisana ova knjiga eksplicitno izražena u jednom stavu autora koji je odredben za njegov pristup analizi duhovne klime humanizma i renesanse; tim se stavom naglašava »krajnja kompleksnost elemenata i povijesnih procesa nužnih pri potpunoj rekonstrukciji rađanja »modernog svijeta« (str. 11).

Ovdje ćemo ukratko navesti autorove teze u vezi pojedinih grupa problema a onda pobliže obraditi članke koji su za nas od posebnog interesa poput onog o profilu humanističke logike u razdoblju renesanse, članka o Koperniku i filozofskoj kulturi Italije njegova vremena te članka o Andriji Dudiću-Sbardellattiju i njegovoj raspravi o kometama.

Dominantna tema prvog dijela knjige je uloga profetičko-astroloških pozicija u duhovnom životu cinquecenta a Vasoli joj pristupa utvrđujući prisutnost dvaju istodobnih procesa u razdoblju humanizma i renesanse — s jedne strane to je velika institucionalna kriza (ta je kriza prisutna kao dekadansa eklezijastičke institucije, kao kriza stare pobožnosti, kao kriza religioznog života uopće, a očituje se u sve izraženijoj potrebi za uobličanjem novog tipa religioznog života, u težnji za obnovom, »očišćenjem« kršćanstva; sve je ovo, dakako, potencirano opasnošću koja kršćanskome svijetu prijeti izvana) a s druge oživljavanje antičkih mitova te obogaćivanje religioznog života novom dimenzijom zahvaljujući »otkrivanju« kaldejske i egipatske mudrosti te obnavljanju zvjezdanih mitova. Na nizu primjera autor pokazuje kako se sad sve češće u svjetlu te hermetičko-kabalističke tradicije i astralne religije tumače eshatološke teme Apokalipse. Kao što će onom krizom pokušati objasniti

pokušaje da se sva ona ezoterijska tradicija »ugradi« u temelje poljuljanog kršćanstva i da zahvaljujući njoj dođe do »renovatio« tako će tom istom krizom smatrati Vasoli uvjetovanom i pojavu profetizma, učvršćenog elementima ezoterijske tradicije, astrološkom vjerom i egipatskom i kaldejskom mudrošću. Taj je profetizam izrastao iz nade u mogućnost obnove i spasa u jednoj jedinstvenoj mudrosti koja bi bila spoj svih teologija i svih filozofija. Ovo spajanje tendencija obnove s neoplatoničko-hermetičkom filozofskom tradicijom došlo je do izražaja i u pristaša Savonaroline reforme. U interpretaciji, naime, sljedbenika njegove se predikcije povezuju s elementima one tradicije. U tom smislu biva analiziran tekst jednog Savonarolinog pristaše (Giovanni Nesi). Za taj tekst smatra Vasoli da je prvobitno bio posvećen Jurju Dragišiću (Georgius Benignus Salviani), tome »teologu koji bijaše umiješan u neka vrlo značajna zbivanja njegova vremena, a koji je neprestano u središtu nekih eshatoloških i proročkih inicijativa«. Autor u tom smislu vrlo značajnog djela *Profeticae solutiones* kojega Vasoli zove »bosanskim franjevcem« bio je regent Svetog križa i profesor Studija u Firenzi i Pisi, a nakon pada Pietra Medicija nalazi se u Dubrovniku kao izgnanik. Upravo Dragišića Vasoli smatra vrlo važnim širiteljem profetičkih i ezoterijskih doktrina.

Drugi dio knjige bavi se likom čovjeka čija je religiozna aktivnost duboko ukorijenjena upravo u hermetičko-kabalističkoj tradiciji. Radi se o »čuvenom majstoru retorike i poetike« G. Camillu Delminiju. Autor se u ovom dijelu bavi njegovim religioznim stavovima tražeći u njima utjecaje reformatorskih krugova u kojima se kretao, te mjesta u njegovim djelima na kojima se taj utjecaj isprepliće s hermetičko-kabalističkim temama. Intelektualno formiranje i sazrijevanje G. C. Delminija povezuje se zatim s nekim značajnim epizodama talijanskog religioznog života u razdoblju cinquecenta a napose s elementima hereze prisutne u stavovima nekih mladih venecijanskih intelektualaca s kojima je Delminio drugovao. Pri tom autor naglašava povezanost majstora retorike i humanističkih disciplina kao što je bio i Delminio sa značajnim razvojem koji je dijalektičko-retorička linija doživjela u protestantskim zemljama. S tim u vezi dotiče se i problem koji je u posljednjih dvadeset i pet godina predmet mnogobrojnih studija a u vezi je s obnovom historiografskih interesa u pogledu umijeća pamćenja (*ars memoriae*), činkvećentskom problematikom metode i proračunom pojedinih enciklopedijskih projekata ili univerzalnih »topika« kakvu je na primjer predložio i sam Delminio svojim *Teatrom*. Napokon, ocrtavajući sintetički profil razvoja humanističke dijalektike cinquecenta autor će posebni akcent staviti na istraživanje padovanske logičke tradicije (na primjeru nje-

na predstavnika Jacopa Zabarelle) i time nas uvodi u treću tematsku cjelinu koja je sva u znaku pitanja o vezi one hermetičko-kabalističke, ezoterijske tradicije i rađanja nove znanosti.

No, zaustavimo se načas na »profilu humanističke logike u razdoblju renesanse«. U članku posvećenom toj temi Cesare Vasoli polemizira s autorima nekih povijesti logike koji prateći razvoj logike naprosto »pokapaju ona tri stoljeća što su protekla između okamističkog doba i Leibnizovih logičkih istraživanja (kao primjer navodi se Bochenski). Ne produbljujući ovu polemiku autor se koncentrira na razumijevanje temeljnih razloga »antiformalističkog revolta humanista« i okolnosti koje su dovele do rađanja jedne logike dijalektičko-retoričkog tipa, suprotstavljene svježim tradicijama školske filozofije i logike, čemu će posvetiti veći dio svoga članka.

Istraživanje započinje konstatacijom o dubokoj strukturalnoj, ideološkoj i kulturnoj krizi kasnog trećenta koja će se između ostalog manifestirati i u onoj »bitnoj frakturi« do koje je došlo u jedinstvu jezika i metode karakterističnih za skolastičku kulturu. Taj se lom zbivao kao lingvistička kriza. Vasoli potom pronalazi dva — međusobno protivna izlaza iz te krize, u dobroj mjeri s obzirom na to da izrastaju iz različitih potreba i zahtjeva različitih ambijenata. Jedan je put koji logika slijedi u pravcu formalizma i simbolizma (pod znatnim utjecajem W. Ockhamskog). Drugi je put išao u pravcu razvijanja humanističkog pojma govora kao »operativnog« elementa, naročito u sferi međuljudskog saobraćanja i njegove pragmatične vrijednosti i efikasnosti. Identificiranje ovih dvaju razvojnih puteva autor smatra nezaobilaznim u razumijevanju logike humanističkog razdoblja.

I jedan i drugi razvojni put logike raščlanjuju se zatim u deset bitnih točaka, pri čemu autor posebnu pažnju posvećuje ponajprije činjenici da se logika dijalektičko-retoričkog tipa sve češće želi konstituirati kao nužni instrument »eloquentiae«. Ovdje ne smijemo izgubiti iz vida i to da su transformacije evropskog društva u kasnom cinquecentu izazvale i pojačani interes za etičko-političku problematiku i s tim u vezi problematizirale iskustvo govora.

Tu je zatim činjenica da praktički razvoj zanatskih tehnika i obnovljeno humanističko interpretiranje klasičnih tekstova antičkog matematičkog mišljenja naglašavaju prve organske veze između matematičkih instrumenata i znanstvenog iskustva, te njegove praktične primjene, čime je bilo ubrzanu uobličenje jedne logike znanosti »geometrijskog« tipa (pri tom se osobito ističe važnost, za razvoj logike, posizanje za i prorade Euklidovih *Elementa*). Paralelan s ovim bio je proces izuzetnog napre-

dovanja u različitim područjima znanja, što se odrazilo u pojačanom interesu za problem metode (»problem koji će imati dominantnu ulogu u ta dva stoljeća«).

Već krajem cinquecenta one dvije razvojne linije logike koje je na početku naznačio autor već su jasno definirane kao logička matematika prirodnih znanosti, koja će se na svom vrhuncu spojiti s galilejskom metodologijom s jedne strane i logika »etičko-pravno-političkog govora« s druge strane. Istodobno s razvojem dijalektičko-retoričke linije zbivale su se, međutim, i vrlo značajne transformacije skolastičke tradicije pod utjecajem novih filoloških humanističkih metoda, a to će se očigledovati i kao »obnovljeni aristotelizam« koji će u svom »logičkom« vidu postati »opći postupak u znanostima o čovjeku koje ne podliježu matematičkoj verifikaciji«. Zahvaljujući takvom razvoju sazrijet će svijest o distinkciji metodoloških pristupa s obzirom na različitost i specifičnost pojedinih znanosti, a napokon i o distinkciji dviju osnovnih grupa znanosti — matematičkih i fizičkih i onih o čovjeku uz koje će ostati vezan dijalektičko-retorički procedé.

Sva ova kompleksnost momenata koje Vasoli otkriva u traganju renesanse za adekvatnim »putem« i »načinom« stjecanja i sistematiziranja znanja na različitim područjima njemu je dovoljno jak dokaz o tome da su dva stoljeća humanizma i renesanse dala znatan doprinos razvoju logike upravo načevši teme koje će znanstvenici i filozofi nastaviti obrađivati sve do »modernog doba«.

Tražeci korijene one radikalne promjene koncepcije svijeta upravo u utjecaju magijsko-astrološke i ezoterijske tradicije Vasoli pristupa analizi jednog fragmenta Leonarda da Vincija ne sa željom da naprosto registrira Leonardove »pretkopernikanske naslućaje« već da pokaže koliko su tzv. »solarni« mitovi izvršili dalekosežan utjecaj na onaj radikalni obrat mišljenja. To je ujedno uvod u članak o Koperniku i talijanskoj kulturi renesanse, koji je pisan s eksplicitno izraženom željom da ukaže na to koliko su pogrešne interpretacije Kopernikova doprinosa znanosti i filozofiji onih povjesničara znanosti koji su odricali svaku uvjetovanost nastanka heliocentričke teorije ambijentom i humanističkom kulturnom klimom talijanskih gradova, napose Bologne, Padove i Ferrare, čineći je tako izoliranom pojavom koja se daje tumačiti isključivo razvojem jedne znanstvene tehnike i vrijednošću njenih matematičkih spoznaja, koja nema ništa zajedničko s fantastičnim ili mitološkim »prirodne filozofije« Kopernikova vremena. Takva pozicija, ističe Vasoli, onemogućuje nam pravi uvid u značenje odlučnog zaokreta u povijesti znanosti, koji je moguće steći jedino ako se uzmu u obzir

humanistička naobrazba koju je Kopernik primio u Italiji, napose Bologni ali i utjecaj na formiranje njegovih ideja padovanskog peripatetizma, u okviru kojega je već došlo do »kritičke« obnove aristotelizma. Ipak, od primarnog je značaja za Kopernikovo djelo bio utjecaj Marsilija Ficina koji je »oživio spekulativnu problematiku platoničke tradicije i hermetičke filozofije« i koji je pomogao da se uobliču nova koncepcija boga i prirode, koja je bila od nemalog značaja u rađanju »prevratničke« koncepcije. U okviru te tradicije treba tražiti i drukčiju ulogu Sunce, koji je fičiniijanska slika svijeta uključivala kao »svjetlo svjetla«. Astronomsku revoluciju, između ostalog, ističe autor, dugujemo i širenju solarnog mita.

Konačni zaključak ovog izvođenja ipak ne ide na to da bi onaj »obrat« Kopernikov sveo naprosto na preuzimanje Ficinove »božanske« filozofije i neke hermetičke sugestije. Autoru je stalo samo do toga da se u razmatranju one intelektualne transformacije uzme u obzir sva kompleksnost činilaca, što znači da se začeci »nove znanosti« ne traže samo u »tehničkim« uzrocima ili u razvoju samo jedne znanosti što su često činili povjesničari znanosti. U korijenu transformacija je duboka promjena mentaliteta koja je u velikoj mjeri uvjetovana upravo oživljavanjem kaldejsko-egipatske mudrosti, pa onda i intenziviranjem astroloških istraživanja ali istodobno i pojačanom kritičkom nastrojenošću prema astrološkoj supersticiji koja će svojom kritikom braniti kršćanstvo i, podržavajući istodobno aristotelovsku sliku svijeta, braniti »pravu« znanost.

Članak C. Vasolija posvećen Andriji Dudiću interesantan je prije svega zbog toga što donosi opsežnu bibliografiju radova uglavnom stranih autora posvećenih našem Dudiću. Taj interes za Dudića nije slučajna. Tog »ugarskog plemića«, koji se školovao u Veroni i Padovi, a poznat je po svom nastupu na Tridentinskom koncilu Vasoli smatra na neki način reprezentativnom figurom vremena u kojem je živio, jer bio je filozof-pustolov koji je sudjelovao u vrlo burnim zbivanjima u vezi s razvojem protestantizma na dvorovima značajnih evropskih kulturnih središta. Premda spisi Andrije Dudića nameću čitaocu razmišljanje o mnogim problemima, u skladu s osnovnom tendencijom svoje knjige Vasoli će se ograničiti na problem iznijet u Dudićevom spisu o kometama. Dudićev stav, međutim, neće biti moguće razumijeti ukoliko se ne pozna je pozadina toga spisa. Pri tom autor misli prije svega na Dudićevo školovanje u Padovi (posebno se ističe značenje studija astronomije i prirodne znanosti), gdje je već bio usvojen kritički pristup analizi Aristotelovih djela i raznih komentara i gdje je Dudić došao u kontakt s poznatim humanistima i filolozima onog doba, Paolom Manuzzijem npr. i Vincenzom Pinellijem (A. Medo mu je posve-

tio komentare Aristotelove *Metafizike*, op. p.), Pietrom Ramom i nekim njegovim poznatim protivnicima.

Analiza ovog Dudićeva spisa zanimljiva je Vasoliju zbog onog već naznačenog pokušaja da ustanovi vezu između kršćanskih institucija i tradicije, te preporoda apokaliptičkih vizija i mitova s pojavom profetizma i astrološke predikcije, koji nije ostao bez političkog odjeka. Tako i Dudićeva rasprava ima uz religijski i politički značaj, ako ni zbog čega drugog a ono zbog njenog antiastrološkog stava, a poznato je da je astrologija u Evropi toga vremena postala instrument moći, kojim se manipuliralo masama (astrološka predviđanja najuže su povezana sa sudbinom kršćanstva, bilo da predskazuju propast bilo pobjedu kršćanstva i rađanje »novog doba«).

Profetički karakter što su ga poprimila astrološka predviđanja pogodio je širenju »jedne magijske koncepcije religioznih vjerovanja u kojoj su ponovo izronili na površinu relikti negdašnjih demonskih i paganskih tradicija«.

Za Dudićev antiastrološki stav zaslužan je utjecaj antiastrološki orijentiranih protestantskih intelektualaca, koji su se u velikoj mjeri oslanjali na Kalvinovu kritiku astrologije. U tom svjetlu treba onda gledati na Dudićevo prijateljevanje s poznatim protivnikom Paracelza Thomasom Erastom, koji je 1580. objavio zbirku antiastroloških rasprava, koja među ostalima sadrži i Dudićevu raspravu. U svojoj raspravi objavljenoj u Baselu 1579. Dudić ne temelji svoju kritiku astrologije na, u sličnim raspravama već tradicionalnoj, teološkoj osudi koliko na kritici metoda karakterističnih za astrološku znanost, pri čemu se najviše oslanja na Picove *Disputationes adversus astrologiam*, tvrdeći kako su komete tek fizički fenomeni objašnjivi općim zakonima prirode i kriterijima svojstvenim prirodnoj filozofiji, pa prema tome nemaju nikakve mogućnosti čudesnog i tajanstvenog utjecaja. No u ovoj raspravi on još prihvaća aristotelovsko tumačenje nastanka kometa. Njegovi su se stavovi međutim transformirali i polako odstupali od aristotelovske interpretacije (pri čemu se pozivao na *Katalog Aristotelovih pogrešaka*).

Cesare Vasoli ističe da se upravo u ovakvim raspravama najjasnije vidi postepeno »raspadanje« dotad važeće, na peripateičkim teorijama utemeljene slike svijeta i počeci nove znanosti koji se očituju u sazrijevanju spoznaje o specifičnosti znanstvenog postupka, o metodičkoj razlici između stvarne spoznaje i hipotetičkih predviđanja, što je predstavljalo nužnu pretpostavku nastajanja novog »znanstvenog mentaliteta«. Same po sebi, ističe autor, rasprave o kometama nisu predstavljale naročit objektivni znanstveni doprinos, pa ipak one su posredno pridonijele rađanju nove znanosti. Pri tom Vasoli naglašava kako su

rasprave ovog tipa bile uglavnom usmjerene na »čišćenje« kršćanske slike boga od svih natruha paganskog, od svakog praznovjerja i iskrivljavanja, pa se rušenje svakog astrološkog praznovjerja smatra religioznom dužnošću i ujedno znanstvenom obavezom, što se lijepo vidi upravo u raspravama o kometama Andrije Dudića.

Erna BANIĆ-PAJNIĆ